

УДК 908(378):001.8

Світлана Бабушко (м. Київ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ (НА МАТЕРІАЛІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ІНСТИТУТІ ТУРИЗМУ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОФСПЛОК УКРАЇНИ)

У статті представлені деякі аспекти краєзнавчої роботи у вищій школі, яка є профільним закладом у сфері туризму. Автором узагальнено і проаналізовано активні методи навчання туристичному краєзнавству в ІТ ФПУ.

Ключові слова: туристичне краєзнавство, вища школа, активні методи навчання, ділова рольова гра.

Добре відомо, що процеси глобалізації сучасного суспільства сприяють розвитку сучасної світової економіки та міжнародних зв'язків. Як правило, внаслідок глобалізації відбувається розширення міжнародних обмінів, культурних контактів, розвиток телекомунікацій, а наша планета сприймається як спільний дім для всього людства. З цього погляду глобалізація є привабливим процесом, що обіцяє народам взаємну користь.

Проте глобалізація руйнує водночас і самобутність, своєрідність багатовікових традицій і звичаїв різних народів. Це, безперечно, стосується і нашої Батьківщини, суверенної України.

У сучасному суспільно-політичному житті України помітно зросла роль краєзнавства, яке спря-

моване на збереження культурних традицій, відновлення історичної пам'яті народу, виховання патріотизму громадян. Як свідчить академік НАНУ П.Т.Тронько, краєзнавство у цьому відношенні відіграє винятково важливу роль, тому що є «безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної та духовної культури, своєрідним містком, що з'єднує покоління минулих з поколіннями сучасними та прийдешніми» [1].

Краєзнавство – одна із найпоширеніших форм пізнання країни шляхом комплексного вивчення її окремих регіонів, місцевостей, малих територій, тому що в її основі лежить споконвічний інтерес

людини до свого краю, його природи, історії, старожитностей, побуту та звичаїв своїх земляків [2].

Лише ефективний симбіоз процесів глобалізації з пізнанням історії рідного краю та збереженням його традицій допоможе вирішити цю проблему протистояння сучасного і минулого, дасть змогу долучитися до благ, що пропонує глобалізація, і, водночас, допоможе залишатися самобутнім народом зі своєю історією та традиціями.

Входження України в загальноєвропейський освітній простір та перехід вищих шкіл на Болонську систему навчання може звести нанівець здобутки нашої незалежності в плані збереження і популяризації культурно-історичної спадщини. Тому однією з пріоритетних складових реформування й модернізації системи національної освіти є формування сучасної української нації, відродження національної свідомості і національної пам'яті [3]. Сучасна освіта має створювати відповідні підвалини для формування людини-громадянина, розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів [4]. Проте, не кожна наука здатна так органічно поєднувати минуле, сучасне і майбутнє. А краєзнавство, до завдань якого – «комплексного дослідження регіонів України та окремих її територій – активно залучаються його напрями – географічне, історичне, етнографічне, культурно-мистецьке та ін.» [5], здатне, тому і користується такою популярністю.

Сплеск краєзнавчих досліджень останнім часом призвів до того, що краєзнавство посіло належне місце в системі освіти, зокрема, у загальноосвітніх та вищих школах. Елементи краєзнавства входять до всіх частин навчальних планів, а краєзнавчий матеріал знаходить місце у викладанні української мови, літератури, географії, історії тощо. Це і не дивно, тому що «сучасне краєзнавство являє собою багатопланову дисципліну. Це і народне пізнання свого краю, і наукове комплексне його дослідження, і практичний громадський рух» [6].

У вищих школах України, які готують фахівців для індустрії туризму, до краєзнавства залучаються різні наукові дисципліни – географія, економічні науки, історія, етнографія, мистецтвознавство, музеєзнавство. Великий педагог К.Д.Ушинський висловлював думку про те, що краєзнавство є важливим засобом здійснення міжпредметних зв'язків у навчанні. У кожному районі, зазначав він, сконцентровано чимало відомостей – історичних, географічних, етнографічних, статистичних та інших. Педагог повинен уміло використовувати їх у навчальному процесі [7].

Проте, специфіка профільних вищих навчальних закладів, котрі пов'язані з туризмом, потребує

вала самостійної наукової дисципліни, яка б являла собою невід'ємну складову краєзнавства України і була б тісно пов'язана з туризмом. Адже майбутні фахівці сфери туризму повинні бути не лише обізнані з історично-культурною спадщиною свого краю, але любити свій край, пропагувати його, створювати новий імідж вітчизняного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному рівнях. Цим і обумовлене включення до навчальних програм вищих шкіл профільних спеціалізацій навчальної дисципліни «Туристичне краєзнавство» [8].

Першість в обґрунтуванні ролі туризму як засобу розвитку краєзнавства і поширення одержаних ним даних належить С.І.Поповичу. Дослідник проаналізував взаємозв'язок і взаємодію туризму і краєзнавства. «Краєзнавство і туризм. Таке поєднання є цілком закономірним, бо краєзнавство, подорожі, екскурсії, а згодом і туризм здавна стояли поруч, були тісно пов'язані одне з одним спільним прагненням пізнати навколишній світ, свій рідний край, свою Вітчизну» [9].

Спільні пізнавальні функції єдали краєзнавство і туризм з самого початку його самостійного існування. Проте, як зазначає С.І.Попович, кардинально змінилася лише їх роль стосовно одного. Якщо раніше подорожі, поїздки були підпорядковані основним завданням краєзнавства, служили тільки засобом здобуття краєзнавчих знань, то тепер, коли туризм отримав самостійний статус, а туристична подорож зайняла в ньому пріоритетне місце, краєзнавча наука почала обслуговувати туризм. За допомогою краєзнавчих досліджень вивчаються туристичні ресурси в окремих регіонах України, створюються путівники для туристів та інша туристично-краєзнавча література, розробляються туристичні маршрути, регіональні карти, схеми, буклети, тобто сформувався новий напрям краєзнавства – туристичне краєзнавство [10].

Оскільки основним завданням туристичного краєзнавства є всебічне комплексне вивчення регіонів України для потреб туризму, цей навчальний предмет являє собою невід'ємну складову загально-го краєзнавства, з одного боку, та туризмознавства, з іншого, і є зв'язуючою ланкою між цими двома дисциплінами. Тому закономірно, що у профільних навчальних закладах викладаються згадані дисципліни. Однак, кожен навчальний заклад підходить до викладання по своєму, роблячи акцент на науковому чи прикладному аспектах цих предметів.

Авторка статті, яка працює в Інституті туризму Федерації професійних спілок України (далі – ІТ ФПУ), ставить за мету узагальнити і проаналізувати краєзнавчу роботу, яка ведеться в інституті.

ІТ ФПУ є базовою вищою навчальною установою, яка стала організатором і координатором наукових туристично-краєзнавчих досліджень. Свою роботу він розпочав з організації трьох Всеукраїнських науково-практичних конференцій, які проводив спільно з Інститутом історії України НАНУ й іншими науковими установами та Національною спілкою краєзнавців України.

Хочеться відзначити, що краєзнавча робота в ІТ ФПУ займає чільне місце. Характеризуючи напрямки краєзнавчої роботи в ІТ ФПУ, необхідно, в першу чергу, відзначити завдання, які вона покликана виконувати. Так, Б.Л.Корогод виділяє три головні функції залучення краєзнавчих матеріалів до навчального процесу: пізнавальну, залучення студентів до науково-дослідницької діяльності, ідейно-виховну [11]. Слідом за А.Алексєенко, погоджуємося з таким розподілом, зважаючи на його умовність. Однак слід пам'ятати, що названі функції реалізуються в органічній єдності, зумовлюючи і доповнюючи одна одну [12].

Пізнавальна функція реалізується в ході вивчення навчальних дисциплін, що містять краєзнавчий матеріал, а саме дисциплін, котрі було згадано вище, а також низки інших, як наприклад: «Історія України», «Світова культура і мистецтво», «Спеціальні історичні дисципліни», «Історія української культури», «Екологія», «Початкова туристська підготовка». На заняттях студенти дізнаються про історію рідного краю, архіви та музеї, знайомляться з методами опрацювання краєзнавчих матеріалів, вивчають правові норми охорони пам'ятників історії та культури, тобто мають справу з усіма основними напрямками краєзнавчої роботи.

Студенти також займаються науковою роботою, готуючи курсові роботи з туристичного краєзнавства. Залучення студентів до наукової роботи з використанням туристично-краєзнавчої тематики стало сферою реалізації їх здібностей до наукового пошуку, аналізу туристичних ресурсів, архівних джерел тощо. Результати їх наукової роботи публікуються у щорічних збірках «Туристично-краєзнавчі дослідження» (започатковані з 1998 року), які, на думку П.Т.Тронецького, є «надзвичайно корисною справою для дальшого розвитку краєзнавчих досліджень» [13].

Дослідження і вивчення вітчизняної історії, враховуючи історію краю, має, безперечно, ідейно-виховне значення. На відміну від заідеологізованої радянських часів, коли в туризмі вбачали, насамперед, дієвий засіб пропаганди способу життя, нині туристичне краєзнавство покликане виховувати у громадян, а у нашому випадку, студентів,

почуття національної самосвідомості, глибокої поваги до історії, культури, мови та традицій народу.

Особливе місце в системі краєзнавчої роботи в ІТ ФПУ належить продуманій й чітко спланованій програмі поетапного навчання курсу «Організація оздоровчо-спортивного туризму», який було створено на кафедрі спеціальних туристичних дисциплін з урахуванням позитивних наслідків багаторічного досвіду. Центр розвитку активних форм туризму на чолі з його керівником О.В.Тодоренко вже на першому курсі проводить нетрадиційні заняття з дисципліни «Початкова туристична підготовка», які тісно пов'язані з краєзнавчим матеріалом. Так, упродовж 72 навчальних годин, основною формою занять на цьому етапі є «проведення оздоровчо-краєзнавчих подорожей по рідному краю з елементами засвоєння найпростіших туристичних навичок» [14]. Студенти здійснюють маршрути по визначним місцям Києва та його околиць, котрі є цікавими у краєзнавчому плані, наприклад, по Китаєвській та Голосієвській пустині, Пріорці, Куренівці, Лисій горі, Трухановому острові, придніпровським паркам. Студенти-першокурсники, за словами О.В.Тодоренко, мають досить слабе уявлення про історико-краєзнавчі пам'ятки Києва, що однаковою мірою стосується як киян, так і студентів з інших регіонів України [15]. На таких практичних заняттях студенти знайомляться з історією та сьогоденням краю, його природно-екологічними можливостями, засвоюють навички орієнтування на місцевості, техніки пересування у похідних умовах, а також подолання природних перешкод.

Входження України в загальноєвропейський освітній простір вимагає від вищих навчальних закладів пошуку нових активних форм і методів організації навчального процесу, розрахованих на ініціативу студентів. ІТ ФПУ не стоїть осторонь, а здійснює пошук шляхів удосконалення навчального процесу.

Якщо вести мову про формування у вищій школі не просто кваліфікованого фахівця, а творчої особистості, яка знає і любить свій рідний край, необхідно надати кожному студенту можливість для самореалізації, саморозвитку і самовиховання. Цю можливість студенти ІТ ФПУ можуть отримати за умови використання у навчальному процесі нетрадиційних методів навчання, які в освітянських колах отримали назву активних та інтерактивних методів.

Так, інститут запроваджує зазначені експериментальні методи, зокрема, у вивченні курсу «Організація оздоровчо-спортивного туризму», одним із розділів якого є туристично-краєзнавча підготовка. Вона включає «такі питання як ресурсний потенці-

ал розвитку оздоровчо-спортивного туризму в світі та Україні, основні форми туристично-краєзнавчої роботи, охорону довкілля» [16].

Зупинимось детально на одному з таких методів, впроваджених директором Центру розвитку активних форм туризму О.В.Тодоренко. Це – різноплановий метод, який включає звичайні лекційні та практичні заняття, рольові ділові ігри «Туристичний ярмарок» і «Туристична фірма», залік у формі туристичного зльоту із залученням до нього викладачів і всіх студентів ІТ ФПУ.

Загальновідомо, що через гру людина накопичує найкращий свій досвід, бо грати – це те ж саме, що й експериментувати. Будь-яка гра – це новий досвід, котрий, у свою чергу, стає джерелом нових знань, нових бажань, нових дій і нових ідей. Гра примушує людину напружувати свої сили у спорті, науковому пошуку, мистецтві. Запровадження ділових ігор у навчальному процесі вирішує такі завдання: розвиває практичне мислення студентів, уміння аналізувати ситуацію, приймати конструктивні рішення; змістом ділових ігор є імітація умов певних ситуацій, її динаміки, а також діяльність і взаємостосунки зайнятих в цьому особистостей; виконуючи вимоги гри, її учасники приймають професійні норми спілкування. Ділова гра сьогодні – це імітація професійної діяльності [17].

Цілком закономірно, що викладачі кафедри спеціальних туристичних дисциплін та Центр розвитку активних форм розвитку туризму використовують цей активний метод навчання на повну потужність.

Гра починається на початку навчального року з «народження» молодих туристських фірм, працівниками яких є студенти другого курсу. Студенти формують невеликі фірми, дають їм назви, визначаються з напрямком роботи. Мета такої гри – розробити маршрут туру вихідного дня з активного туризму та підготувати його презентацію для широкого загалу працівників Інституту та гостей. Велика організаційно-підготовча робота передує презентації їхнього професійного доробку.

На першому етапі студенти розподіляють обов'язки поміж собою та визначають, хто буде очолювати фірму (директор) та хто буде займати наступні посади: заступника директора, фінансиста, менеджера з організації харчування, менеджера з екскурсійного обслуговування, картографа, аніматора, фотографа, відповідального за медичне обслуговування на маршруті, менеджера з безпеки, менеджера з екологічних питань, маркетолога.

Упродовж усієї роботи по розробці маршруту працівники фірми ретельно виконують свої

обов'язки: здійснюють експедиційне обстеження району проведення маршруту, розробляють раціон харчування, правила безпеки поведінки на маршруті, укладають похідну аптечку, продумують анімаційну програму для учасників, тематично пов'язану з туром, що розробляється. Важливим є і врахування вартості туру на одну особу, закладення кошторису і планування окупності своєї фірми. Знання з маркетингу допомагають працівникам фірми правильно і ефективно розробити маркетинговий план та укласти письмовий проект угоди з клієнтом про надання туристичних послуг.

Проте основним і найбільш значущим етапом, безперечно, є підготовка працівниками фірми історико-краєзнавчого матеріалу для проведення пізнавальної екскурсії на маршруті.

Директор Центру розвитку активних форм туризму спрямовує роботу фірми у необхідне русло, допомагає порадами відносно тематики туру. Бажано, щоб обрана працівниками фірми тема відображала особливості регіону, краю, його невідомі або маловивчені сторінки Києва та його околиць. Цінується і розробка вузької теми, яка досить глибоко і всебічно розглядається і досліджується працівниками на підготовчому етапі, аби в подальшому ознайомити своїх майбутніх клієнтів з результатами історико-краєзнавчих досліджень.

Так, у цьому році тематика вражала різноплановістю та різноматтям: «Духовне зцілення» по Феофанії, «Репортаж кохання» по парку «Відрадний», «Сучасна давнина» по парку «Київська Русь», «Київ для прихильників футболу», «Загадковими стежками минулого» на Дівич-горі та багато інших.

Другий етап цієї рольової гри включає в себе апробацію туру працівниками фірми на місцевості. Запрошуються викладачі Центру або кафедри спеціальних туристичних дисциплін чи студенти-старшокурсники в якості кураторів маршруту. Мета другого етапу – перевірка підготовленості всіх аспектів маршруту. Ми подаємо лише краєзнавчо-експедиційний аспект маршруту, не торкаючись організації технічної та тактичної підготовки, оскільки це виходить за рамки даної статті.

Грунтовне вивчення рідного краю, розвиток інтересу студентів, формування у них практичних навичок цілеспрямованого краєзнавчого пошуку проявляються у зборі та систематизації краєзнавчих матеріалів у формі історико-краєзнавчого нарису. Цей нарис екскурсоводи фірми презентують на апробаційному маршруті. Працівники фірми та їх куратор здійснюють огляд краєзнавчих об'єктів на місці, прослуховують матеріал, конкретизують

його, роблять та обґрунтовують свої зауваження для того, щоб екскурсоводи змогли привести у хронологічну відповідність інформацію, зібрану з різних джерел. В залежності від тематики маршруту завданнями екскурсоводів можуть також бути:

- збір археологічної характеристики;
- збір необхідної інформації для природно-географічного опису навколишньої місцевості, знайомство з культурними подіями краю;
- визначення мистецької цінності архітектурних пам'яток;
- вивчення традицій господарювання економічного розвитку регіону на різних етапах його існування;
- опис елементів побуту та етнографії;
- вивчення освітнього та духовного життя краю.

Після пробного маршруту робота фірми продовжується: аналізуються проміжні результати, коригуються неточності, готуються технологічні документи.

Наступним суттєвим складником, що завершує етап проектування туристської послуги «Тур вихідного дня», є написання звіту туристичної фірми про проходження створеного маршруту і підготовка до наступного етапу рольової гри «Туристичний ярмарок».

Усі молоді туристичні фірми презентують свій продукт на туристичному ярмаркові, на яку запрошуються усі викладачі та студенти ІТ ФПУ. Фірми креативно рекламують свої послуги з метою залучити якомога більше гостей-клієнтів на свій маршрут. Упродовж роботи ярмарки Експертна Рада, в яку входять куратори маршрутів, аналізує процес становлення фірми, схвалює/не схвалює результати їх роботи та визначає їх здатність функціонувати на ринку туристичних послуг. Експертна Рада видає фірмі своєрідну ліцензію – дозвіл виходу на ринок.

Наступним важливим етапом рольової гри є продаж свого турпродукту споживачам: працівникам та студентам ІТ ФПУ, які завжди можуть знайти тур, що відповідає їхнім уподобанням. Фірми складають розклад турів вихідного дня, укладають угоди з клієнтами про надання послуг – все, як у спра-

вжній туристичній фірмі. І, нарешті, працівники, студенти, випускники інституту виходять на маршрути і отримують незабутні враження, яскраві емоції та поглиблюють свої знання з рідного краю.

Завершальним етапом ділової гри, що триває безперервно упродовж цілого року, є проведення заліку у формі туристичного зльоту. Такі зльоти проводяться уже 15 років. У цьому році ювілейний туристичний зліт зібрав зацікавлених працівників, студентів, випускників ІТ ФПУ та 10 молодих фірм. В ході такого нетрадиційного заліку «молоді професіонали», працівники туристичних фірм, продемонстрували засвоєння практичних навичок з техніки спортивно-оздоровчого туризму, уміння зробити рекламу створеному маршруту, і що, на наш погляд, надзвичайно важливо – знання рідного краю, його історії, культури, традицій.

З детальною інформацією про проведення туристичного зльоту, про минулорічні та цьогорічні тури вихідного дня, а також про інші заходи, які популяризують краєзнавство і туризм, можна ознайомитися на сайті ІТ ФПУ www.itfpu.kiev.ua.

Рамки статті не дозволяють у повній мірі розкрити усі аспекти краєзнавчої роботи, що ведеться в ІТ ФПУ. Так, у статті було проаналізовано краєзнавчу роботу, яка проводиться студентами лише одного курсу. Навчальна практика для студентів старших курсів по західній Україні також наповнена краєзнавчим матеріалом.

Та й викладачі не залишаються осторонь. На базі інституту створено первинний осередок Національної Спільки краєзнавців України. Керівництво інституту щорічно організовує виїзні практичні заняття для викладачів з метою ознайомлення із культурно-історичною спадщиною українського народу. Така увага до краєзнавства викликана в першу чергу тим, що ІТ ФПУ є профільним освітньо-туристичним закладом, що готує фахівців туристичної сфери. А фахівець, який не знає, не любить і не поважає історії рідного краю, не може бути гідним такого звання.

Джерела та література

1. *Тронько П.Т.* Краєзнавство та туризм: проблеми взаємодії та співробітництва // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип.1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції “Туризм в Україні: економіка та культура (Світязь, 9–10 вересня 1998 р.). – У двох частинах. – К.: КМ-Трейдінг, 1998. – Частина перша. – С.5.
2. *Лугова О.І., Попович С.І.* Туристичне краєзнавство як напрям загального краєзнавства України: питання теорії та генези // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Випуск 5. – К., 2004, – С. 3.
3. *Кашаба О.І.* Історичне краєзнавство як складова національної освіти: теоретичний аспект // Краєзнавство. – 2010. – №1/2. – С.96.
4. Там само. – С.97.
5. *Лугова О.І., Попович С.І.* Туристичне краєзнавство як напрям загального краєзнавства України: питання теорії та генези // Туристично-краєзнавчі

- дослідження. – Випуск 5. – К., 2004 – С. 3.
6. Там само. – С.7.
 7. *Ушинский К.Д.* Избранные педагогические произведения: в 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.2. – С.27.
 8. *Панкова Є.В.* Туристичне краєзнавство: Навч. посібник. – К.: Альтерпрес, 2003. – С.5.
 9. *Лугова О.І., Попович С.І.* Туристичне краєзнавство як напрям загального краєзнавства України: питання теорії та генези // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Випуск 5. – К., 2004. – С. 8.
 10. Там само. – С. 23.
 11. *Корогод Б.Л.* Історико-краєзнавчаробота вучбово-виховному процесі Сумського педагогічного інституту ім. А.М.Макаренка // Третя республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. – К., 1984. – С. 141–142.
 12. *Алексєєнко А.* Розвиток історичного краєзнавства у вищій школі в Радянську добу: основні напрямки діяльності ВНЗ Харкова (1950-і – 1980-і рр.) // Краєзнавство. – 2008. – №1/4. – С. 29.
 13. *Тронько П.Т.* Краєзнавство та туризм: проблеми взаємодії та співробітництва // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип.1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції “Туризм в Україні: економіка та культура (Світязь, 9–10 вересня 1998 р.): У двох частинах. – К.: КМ-Треїдинг, 1998. – Частина перша. – С.9.
 14. *Тодоренко О.В.* Викладання курсу «Організація оздоровчо-спортивного туризму» як складова підготовки фахівців туризму у вузах України (на прикладі Інституту туризму ФПУ) // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип.1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Туризм в Україні: економіка та культура (Світязь, 9–10 вересня 1998 р.): У двох частинах. – К.: КМ-Треїдинг, 1998. – Частина друга. – С.327.
 15. Там само. – С. 328.
 16. Там само. – С. 329.
 17. *Лугачев В.П.* Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом: Учебник для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2002. – С.85.

Светлана Бабушко

Некоторые аспекты краеведческой работы в высшей школе (на материале учебного процесса в Институте туризма Федерации профсоюзов Украины)

В статье описываются некоторые аспекты краеведческой работы в высшей школе, профильном заведении в сфере туризма. Автором обобщены и проанализированы активные методы обучения туристическому краеведению в Институте туризма Федерации профсоюзов Украины.

Ключевые слова: туристическое краеведение, высшая школа, активные методы обучения, деловая ролевая игра.

Svitlana Babushko

Some aspects of regional work are at higher school (on material of educational process in Institute of tourism of Federation of trade unions of Ukraine)

The article deals with some aspects of local lore teaching at higher school specialized in tourism. The author analyzes active methods of teaching tourism local lore at Institute of Tourism.

Key words: tourism local lore, higher school, active methods of teaching, business role play.

